

פטור 'רץ ברשות' בערב שבת בין השמשות

בברייתא המובאת בגמרא במסכת בבא קמא (לב.) איתא: איסי בן יהודה אומר, רץ חייב מפני שהוא משונה. ומודה איסי בערב שבת בין השמשות, שהוא פטור, מפני שרץ ברשות. אמר רבי יוחנן, הלכה כאיסי בן יהודה. ובהמשך הסוגיא: מאי ברשות איבא, כדברי חנינא, דאמר רבי חנינא בואו ונצא [-כאדם המקבל פני מלך. רש"י] לקראת כלה מלכתא. ואמרי לה, לקראת שבת כלה מלכתא. רבי ינאי מתעטף וקאי, ואמר, בואי כלה בואי כלה.

ונחלקו הראשונים האם פטור זה של 'רץ ברשות', נאמר דוקא בערב שבת, או שמא בכל מצוה כן הוא. המרדכי (סימן לט) כתב: ודוקא אותה מצוה דבין השמשות, דאין לו שהות, אבל בשאר מצות כגון לחץ לבית הכנסת או לבית המדרש, דיש לו פנאי, אם הזיק חייב, ע"כ. ומתוך דבריו למדנו לכאורה שאף בערב שבת אין להתיר כי אם בין השמשות "שאין לו שהות", אבל אם טרוד בעסקי השבת קודם לכן, לא ייפטור, והרי זה בשאר מצות שיש לו פנאי, שאם הזיק חייב.

אמנם האור זרוע (הו"ד בהגהות אשר"י פ"ג סימן יא) כתב: דלאו דוקא בין השמשות, אלא משעה שמתחילין לתקן צרכי שבת, לאפות ולבשל ולצלוח, הרי הוא ברשות, דהיינו מחצי היום ולמעלה שמתחיל היום להעריב.

דעת הים של שלמה שנחלקו האור זרוע והמרדכי בשאר רץ לדבר מצוה

ובים של שלמה (פ"ג סימן כג) כתב שאף שבגמרא נאמר דין זה על ערב שבת בין השמשות, ופסק המרדכי שדוקא אותה מצוה של בין השמשות שאין לו שהות, משא"כ שאר מצות שיש לו פנאי, מכל מקום נראה כפסק האור זרוע דלא דוקא קאמר. ובביאור מה שנקטה הגמרא אופן זה של רץ בערב שבת בין השמשות, כתב היש"ש שבאה הגמרא לחדש שאפילו באופן שכבר עשה והכין כל צרכי השבת, עדיין יכול הוא לומר שרץ כדי לומר 'עשרתם, ערבתם', או כדי לרוחץ פניו ידיו ורגליו, או להחליף את בגדיו לכבוד שבת וכיוצא בזה. ובכך מבאר היש"ש מה שמוסיפה הגמרא ומביאה את הנהגתו של רבי חנינא ורבי ינאי להתעטף ולצאת לקראת שבת, להשמיענו שאפילו דבר זה חשוב 'רץ לצרכי שבת' ואם הזיק, פטור.

עוד הוסיף היש"ש שאף שהאור זרוע נקט בדבריו חצי היום, היינו רק לענין שננקוט בסתמא שהוא רץ לצרכי שבת, כי נלך בזה אחר רוב העולם שהם רצים בשעה זו לצרכי שבת, אבל אם בחר לנו שהוא רץ לצורך שבת - אפילו כל השבוע פטור, וכמו שמצאנו ששמאי הזקן היה טורח בכל השבוע לצורך שבת. ועוד מוסיף היש"ש: ולא דוקא לשבת, אלא אפילו לשום מצוה קלה, היבא דבריר לן דדהייט בגינה, פטור, ולא נקרא משנה, דהוי רץ למצוה קלה בבחמורה, והזריזים מקדימים למצוה, ואין שייך לומר דיש לו פנאי.

ומדברי היש"ש עולה שלדעתו לא זו בלבד שמתיר האור זרוע ריצה לצרכי שבת מחצות ואילך, אלא גם דין זה לא נאמר רק במצוה זו, אלא אף בשאר מצוות, כמו ריצה לבית המדרש או לבית הכנסת. ויש להוסיף שריצה לבית הכנסת ולבית המדרש נתבאר בגמרא בברכות (ו:) שיש מצוה בדבר, וכמו שאמרו שם: היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. אמר אביי לא אמרן אלא למיפק, אבל למיעיל - מצוה למרהט, שנאמר 'נדרפה לדעת את ה'". והמרדכי מחדש שאפילו מצוה זו שנתפרש שיש מצוה בריצה זו, מכל מקום אין בה פטור של 'רץ ברשות', ואילו היש"ש לאיך גיסא, סובר שבכל ריצה לדבר מצוה יש היתר של 'רץ ברשות', והוא מוסיף שכל מצוה אפילו מצוה קלה, אם בחר לנו שהוא רץ כדי לקיימה, הרי הוא פטור. והיינו אפילו במצוה שלא התפרש בה שיש מצוה בריצה לקיימה.

ביאור העמודי אש בדעת השל"ה שהאור זרוע סובר כהמרדכי

ואמנם השל"ה (הל' שבת) הביא הן את דברי המרדכי והן את דברי האור זרוע, ותמה על כך בשו"ת עמודי אש (סימן ה אות נ) שהרי מבואר ביש"ש שהאור זרוע חולק על המרדכי, ובעוד שלדעת המרדכי יש לחלק בין ריצה לכבוד שבת וריצה לשאר מצות, לדעת האור זרוע אין לחלק ביניהם, ואם כן כיצד מעתיק השל"ה את שני הדעות החולקות זו על זו, ומכריע בדעת שתיהן להלכה.

וכתב לחדש שאולי סובר השל"ה שבאמת גם האור זרוע מודה לדעת המרדכי, שלא נאמר דין זה אלא דוקא ברץ בערב שבת ומתוך בהילותו, ורק בדבר זה חולק האור זרוע על המרדכי, שלדעת המרדכי אינו בהול עד "שאין לו פנאי" אלא בין השמשות, ואילו לדעת האור זרוע גם מחצות היום הוא בהול. וממילא לעיקר דינו של המרדכי שיש לחלק בין ריצה לצרכי שבת לשאר ריצה לצורך מצוה, אפשר שגם האור זרוע מודה.

ועוד הביא שם דברי היעב"ץ בסיזחור (ח"א שסח:) שהביא דין זה שהמזיק בערב שבת במחצות פטור, וכתב על כך: ונראה לי להוציא מזה דין חדש כיוצא בו, כגון הרץ לבית הכנסת או לפירוקא, דאפילו בשבת מצוה לרוץ, פטור, עכ"ל. ותמה עליו העמודי אש, שבמחילת כבודו נשמטו ממנו דברי המרדכי שכתב להדיא שדוקא במצוה זו של בין השמשות שאין לו שהות הוא פטור, אבל בשאר מצוה כגון לחץ לבית הכנסת או לבית המדרש דיש לו פנאי, אם הזיק חייב. הרי שהמרדכי כבר נחת לדין חדש זה והכריע כנגדו. וכן העתיקו להלכה הבית יוסף (חו"מ סימן שעח). ואם כן תימה על היעב"ץ שחידש דינו ולא ראה כל הפוסקים שפסקו להיפך.

טעם פטור 'רץ ברשות' מדין 'אונס' או משום שהיה לניזק להיזהר

ובשו"ת חות יאיר (סימן רז) דן בדבר השאלה דלהלן: ראובן רץ לקול השמש המכריז ברחוב לקידוש לבנה, ומפני מחוצתו פגע בחנותו של לוי העומדת לפני פתח ביתו, ושפך כד של שמן, והפיל כמה כלי זכוכית ושיברן. ותבעו לוי לדון, והשיב ראובן כי רץ ברשות לדבר מצוה רבה כזו, כמו שאמרו (סנהדרין מב.) אילו לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חודש וחודש דיים, וקיימא לן בכהאי גוונא ברץ בערב שבת בין השמשות, פטור בנזקי חבירו.

מזיק

בעת

ריצה

לדבר

מצוה

יום שני כ' כסלו

בבא קמא דף לב

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

"כי
כשקורין
לקידוש
הלבנה
וכל הקהל
נאספים
פתאום,
דרך
ההולכים
ללכת אל
אשר יהיה
שמה הרוח
בצאתו
מפתח
ביתו,
באמצע
ובצדדים"

החידוש היומי מוקדש
לעילוי נשמת
קדושי שמחת
תורה תשפ"ד
ולישועת כלל ישראל
במהרה

החות יאיר מוסיף ומביא גם את סברותיו של לוי "שהיה יודע ספר", אשר מכוחם רצה לחייב את ראובן, בהטעימו שבבדין דידן לא שייך ההיתר של "רץ ברשות". ראשית, טען לוי, כל ענין וטעם שבדרך כלל הרץ חייב במק המהלך, הוא מפני שהרץ הוא משנה, כי דרך אדם להלך ברשות הרבים ולא לרוץ, ולכן לא סהר המהלך ממנו ולכן יש לחייבו. ומטעם זה בערב שבת בין השמשות יש לפטור את הרץ, כי באותה שעה דרך בני אדם לרוץ, ואדברה היה לו לזה המהלך להיזהר וללכת בצדי הדרכים. ואם אכן זו סברת הפטור, אם כן כל זה שייך דוקא באדם הניזוק, אבל במזיק בלים לא שייך כלל לפטור את הרץ מטעם זה.

עוד זאת מוסיף לוי, שודאי אין מקום לומר ש"רץ ברשות" פטור כי הוא אנוס, משום שהוא "נבהל נחפז בלי זמן לנתינת לב למה שלפניו", שהרי אפילו נפל מן הגג ברוח שאינה מצוה חייב, כי אדם מועד לעולם אפילו הוא אנוס. וכי נאמר שאנוסו של זה שרץ בין השמשות גדול מאנוסו של הנופל מן הגג ברוח שאינה מצויה. אלא על כרחך שטעם הפטור אינו מחמת 'אנוס', אלא משום שעל הניזק היה להיזהר. וטעם זה שייך רק באדם הניזוק ולא בכלים שניזוקו.

טענה נוספת העלה לוי, שלא פטרו חכמים את הרץ בערב שבת, אלא ברשות הרבים ממש שכל היום עוברים ושבים שם רבים, ובערב שבת בין השמשות גם כשרצים - ריצתם ברשות, אבל בחנויות העומדות לפני פתחי הבתים, שהם 'צידי רשות הרבים', שאין דרך בני אדם ללכת, וממילא גם אין דרך לרוץ שם, וממילא אפילו בערב שבת הריצה שם 'שלא ברשות' היא.

הכרעת החות יאיר לחייב את המזיק בעת ריצה לקידוש לבנה

בתשובתו דוחה החות יאיר את כל טעמותיו של לוי; את טענתו כי יש לחלק בין 'אדם הניזוק' ל'כלים הניזוקים', דוחה החו"י, שכן אם בבין השמשות יש על אדם להיזהר מפני הרצים, הרי באותו מיזה יש לומר שגם בעל החנויות צריכים להיזהר בשעה זו מפני הרצים, ועליהם להכניס את כליהם כדי שלא ינזקו.

את ראיית לוי שאין פטור 'רץ ברשות' מטעם אנוס, שהרי אפילו נופל ברוח שאינה מצויה חייב, דוחה החו"י, על פי המבואר בדברי הרמב"ם בכמה מקומות שכל ריבוי התורה לחייב מזיק באנוס, היינו רק כשהזיק ברשות המזיק, ואילו מזיק ברשות הרבים כשהוא רץ ברשות, הרי זה כמזיק ברשות עצמו, או כמזיק בחצר של שותפות שיש לפטור מטעם אנוס.

גם בטענתו האחרונה של לוי, שאין דרך לרוץ בצדי רשות הרבים, מפקפק החו"י והוא כותב ש"לא ברירא לי להוציא ממון" על פי סברא זו, כי כשקורין לקידוש הלבנה וכל הקהל נאספים פתאום, דרך ההולכים ללכת אל אשר יהיה שמה הרוח בצאתו מפתח ביתו, באמצע ובצדדים, ואם כן אף הליכתו בצדי רשות הרבים הרי היא "ברשות".

אכן מטעם אחר נוקט החות יאיר להלכה כי יש לחייב את ראובן על הזיקו, והוא מכח דברי המרדכי אותם מביא הבית יוסף להלכה, שאין ללמוד שאר דבר מצוה מערב שבת בין השמשות, שכן בין השמשות בערב שבת "בהיל טובא, שהרי הוא ספק לילה והוא זמן מועט לפני הלילה ממש, לכל היותר כדי הילוך אלף ות"ק אמה". ולכן אין להסיק מהיתר רץ ברשות בערב שבת לרץ לצורך קידוש החודש, שאף ש"מצוה זו דרבנן גדולה מאד - הרי אפשר לקדשה ביחיד", ומה שברוב עם הדרת מלך אין זה טעם מספיק כדי לפטור את הרץ.

ומוסיף החו"י שהוא הדין הרץ לבית הכנסת אע"פ שיש בגמרא אסמכתא מקרא לחוץ [בגמרא בברכות המובאת לעיל] וכן ע"ז עונה אמן וקדיש וברכו ותפילה עם הציבור, אעפ"כ אין ללמוד היתר לרץ לבית הכנסת מהיתר ריצה בין השמשות, שהוא "בהיל טובא".

חילוק העונג יום טוב בין רץ בערב שבת שעצם הריצה היא מצוה לשאר ריצות

והנה עד כה נראה מבואר שגם לדעת הסוברים שאין ללמוד מריצה בערב שבת לריצה בשאר מצוות היינו משום שדוקא בריצה בערב שבת בין השמשות "אין לו פנאי" או "בהיל טובא". ולפי זה, לו יצויר שתמצא מצוה שהריצה אליה תהיה באופן שאין לו פנאי, הרי שגם ריצה זו תחשב 'ריצה ברשות' ואם יזיק הרץ בריצתו, יהיה פטור.

אכן מצאנו בדברי האחרונים סברא לחלק בין 'ריצה לצרכי שבת' לשאר 'ריצה לדבר מצוה', שעל פיה בכל אופן לא יהיה היתר של 'רץ ברשות' אלא דוקא ברץ בערב שבת. וכך מעמיד בשו"ת עונג יום טוב (או"ח סימן ט) את החילוק שבין ריצה בערב שבת לריצה לשאר מצוות, כשהוא מקדים ומדקדק את לשונו של רש"י שהריצה לקראת שבת היא "כאדם המקבל פני מלך", היינו שריצה בערב שבת אינה רק היכי תימצי כדי להגיע לקיום המצוה, שעל ידי שהוא רץ הרי הוא מקדים את קיום המצוה, אלא עצם הריצה היא מצוה, כמקבל פני מלך, ולכן "דוקא רץ בערב שבת בין השמשות פטור אם הזיק, שמצוה לרוץ כמו שכתב רש"י 'כאדם המקבל פני מלך', אבל רץ למצוה אחרת כמו לקיים מצות לולב או מצוה והזיק חייב, דהתם אין עצם הריצה מצוה, אעפ"י שהוא היה צריך לרוץ לקיים המצוה שבאופן אחר לא היה יכול להשיגה, אעפ"כ לא מיקרי ריצה מצוה, עכ"ל".

ויש לדון לפי דבריו בדין רץ לבית הכנסת ולבית המדרש, שהסמיכו חז"ל את עצם הריצה על הפסוק "נרדפה לדעת את ה'", שיש ללמוד מכך שיש מצוה בעצם הריצה לדבר ה', ואם כן יהיה דין המזיק בדין הרץ בערב שבת, וכפי שדימה היעב"ץ. או שאף בריצה לבית הכנסת, אף שהסמיכו זאת לקרא, מכל מקום גדר המצוה היא במה שרץ כדי להגיע לבית הכנסת, ואין זה חשוב שעצם הריצה היא המצוה.

עוד יש להעיר שלפי דבריו נראה שאם רץ להכין צרכי שבת אינו פטור, שכל הפטור הוא רק בריצה שאדם רץ "כאדם המקבל פני מלך", וזאת פירש רש"י על דין הגמרא שהיו יוצאים לקראת השבת כשהם מעוטפים, ולא על הריצה לצרכי השבת, ויל"ע בזה.